

ZINNER TIBOR

CIONIZMUS A VÁDLOTTAK PADJÁN

1945–1953

Pontosan egy esztendő telt az ország német megszállásától, amikor az amerikai és jugoszláv segítséggel Svájcból hazatért néhány magyar kommunista vezetője, dr. Szőnyi (Hoffmann) Tibor – később a kommunista párt szívének, a káderosztálynak a vezetője – Szegeden készített beszámolójában papírra vetette, hogy 1944-ben, a Németországon át „Svájcba szállított 2000 menleveles [magyar] zsidó (főleg cionista) közül felvettük a kapcsolatot a kevés jó elemmel”.¹ Ez különösen rosszul hangzott utóbb, 1949 kora tavaszán.² A kozmopolitizmus elleni küzdelem ekkor tombolt a Szovjetunióban. „Az 1946-ban hozott párthatározatok” – amelyek a művészetek majd minden ágának feladatait körvonalazták – „nyomán indult meg [...] az egész szovjet szellemi életre kiterjedően egy nagy forrongás – lelkesedett dr. Molnár Erik, moszkvai magyar nagykövet –, a kozmopolitizmus tehát összefoglalja mindazt, ami ellen a párt már 1946 óta folytatja a küzdelmet.”³ És belefért mindaz Magyarhonban, amit bele akartak magyarázni, követve a szovjet mintát.

A '49-ben és utóbb történetek nem érthetők az előzmények nélkül. A Szövetségek egyetértésével, de megszálló szovjet jelenlét alatt indult meg az újjászerveződés Magyarországon. Úgy, hogy a megfélemlítő, megtorló akciókat már a Magyar

¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), 2.1. V – 142 675/1. 29–33. Rövid beszámoló, 1945. március 19.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), M – KS – 276. f. 65/114. őrzési egység (a továbbiakban: ő. e.). 95. Jelentés, 1949. május 5. – Kiss József volt államvédelmis feljegyzése a Rajk László és Lazar Brankov nevével fémjelzett büntetőügy kezdetéről, 1984. Dr. Zinner Tibor birtokában. „[...] felvetődött a nemzetközi cionizmus kompromittálása is. Szalait [Andrást] vallatták ebben az irányban. Utána Moic Milos zsidó származásával kapcsolatban nyomozást folytattak Szimics Ilonánál /:Moic volt szeretője:/ [...] amikor Szimics Ilona már hajlandó volt jegyzőkönyvbe mondani, hogy a szeretkezésnél látta, hogy Moic körül van metélve, tehát zsidó származású volt, [M. I.] Belkin [szovjet állambiztonsági altábornagy] (Szücs [Ernő, államvédelmi ezredes] és Décsi [Gyula, államvédelmi alezredes] kíséretében) megjelent Princz [Gyula, államvédelmi őrnagy] alosztályán, ahol a jegyzőkönyv készült – azt a gépből kirántotta, szétépte, és a szemétkosárba dobta, miközben Szücsnek oroszul valamit mondott”. Kiss ugyanezzel a végeredménnyel, de nem a magyar, hanem a szovjet tanácsadók kezdeményezéseként magyarázva is megírta a történetet. Kiss József: ÁVO-s voltam, ÁVO-sok vertek IV. rész. <http://betiltva.com/2011-2013/kiss-jozsef-avo-s-2012>. május 23. v. ő. Szabó Róbert: A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon 1945–1956, Budapest, Windsor, 1995. (A továbbiakban: Szabó, 1995.) 153.

³ MNL OL, M – KS – 276. f. 65/114. ő. e. Dr. Molnár Erik jelentése a „kozmpolitizmus elleni harcról a Szovjetunióban”, 1949. május 5.

Kommunista Párt (MKP) irányította. Az ország lakossága különbözőképp érzékeltte ezt: az új helyzet, a Hitler-barát rendszer világháborús veresége sokak számára a felszabadulást jelentette, viszont nem kevesen voltak, akik számára a szovjet katonai-rendőri jelenlét azt mutatta, hogy az 1944. március 19-i megszállás most más szüroonyok alatt folytatódik. Április 4-e a „vödör ünnepévé” vált: a nemzet csöbörből vödörbe esett – miként ezt a korabeli budapesti bonmot érzékelteti.

A külügyi tárcák vezetői által Magyarország számára kedvezőtlenül módosított '44. októberi ún. érdekszféra-egyezményt, J. V. Sztálin és W. S. L. Churchill kvázi megállapodását időben hamarosan követték Magyarországon a december eleji szegedi, majd debreceni állami aktusok. Ezek a legfelsőbb moszkvai vezetés által jóváhagyott, esetenként módosított magyar kommunista elképzelések megvalósulását jelezték. A honi munkáspártok és útítársaik olyan hatalomra tettek szert, amely megfelelt Moszkva kívánalmainak. A „háború megváltozott természetéről” vallott sztálini felfogás eltért az antifasiszta nagykoalíció angolszász hatalmainak elképzelésétől, és a Vörös Hadsereg által teremtett lehetőség kiaknázására biztatott. Épp ezért minden olyan politikai erőcsoport, amelynek más elképzelései voltak a jövőbeli kibontakozás irányáról, előbb ellenfélnek, utóbb ellenségnek minősült. Ide illett, hogy azok a nem magyar, de Magyarországon az idő tájt élt diplomaták, egyházi vezetők, akik a Berlin felé robogó szovjet csapatok mögött maradtak – még ha Moszkvában tudtak korábbi múltjukról és magyarországi tevékenységükről – akaratuk ellenére nem ember-, illetve zsidómentőnek számítottak, hanem előbb-utóbb ellenséggé váltak az új megszállók szemében. Ha pedig konkrét információkkal is bírtak esetleges angolszász vagy egyéb hírszerzői tevékenységükről – mert a nyugati világban komoly pozíciókat szerzett szovjet hírszerzők jelentettek is róluk, miként R. Wallenbergről és társairól –, sorsuk hamarosan megpecsételődött.

Az 1945. február 2-án létrejött budapesti politikai rendőrség nem csupán azért szerveződött, hogy kizárólagos feladata a „nyilasok, fasiszták lefogása, néptörvény-szék elé állítása, a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedés és mozgalom likvidálása” legyen. 1945 márciusára ugyanis már ellenőrzése alá vonta a gazdasági élet jelentős részét. Beépült a frissen létrejött koalíciós pártokba – a Kiszgazdapártba felső szinten. A különböző nemzetközi segélyszervezetek – így például a JOINT⁴ – sem kerülték el figyelmét.⁵ Még Magyarországon tartózkodtak a Wehrmacht vagy az SS utolsó fegyveresei, amikor április 5-én féloldalmnyi terjedelmű, aláírt feljegyzés készült „jelentés a JOINT-nál tapasztaltakról”.

⁴ A segélyszerv pontos neve: American Jewish Joint Distribution Committee.

⁵ ZINNER Tibor–SZAKÁCS Sándor–BALOGH Margit–HABUDA Miklós–MARKÓ György–SVÉD László–SZOMSZÉD Imre: Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése. Budapest, Zrínyi–Új Magyarország, 1991. (A továbbiakban: ZINNER, 1991.) 16–17. .

Az is olvasható benne, hogy „a JOINT-nak a Népjóléti Minisztérium alá helyezése ellen az egész vezetőség különböző vonalon indít akciót. Stöckler [Lajos], a Hitközség elnöke [...] ezt úgy akarja áthidalni, hogy a Hitközség nevére írják át a JOINT-ot”.⁶

Az üzemi bizottság feljelentette, majd július 30-án népellenes bűntett elkövetésével gyanúsítva letartoztatta a koncentrációs táborból épp hazatért dr. Geyer Albertet, a Danubia Biztosító Rt. megbízott igazgatóját, a zsidó hitközség alelnökét, a Cionista Szövetség elnökét. Stöckler közbelépett a valótlan vádakkal megrágalmazott érdekében, és Péter Gábornak, a politikai rendőrség vezetőjének utasítására a nyomozást megszüntették.⁷ Pár héttel később, augusztus 10-én már azzal vádolták a JOINT-ot, hogy a Szociáldemokrata Párt külügyi titkársága az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminiszterét, Gyöngyösi Jánost „a hét végén összehozta” dr. Dénes Bélával, a cionista vezérrel. Ennek az aláírás nélküli összefoglalónak igazi értékét jelzi, hogy ebben már kitapinthatók olyan mozzanatok, amelyek előbb 1949 decemberében I. G. Jacobsonnal, a JOINT magyarországi igazgatójával és társaival szemben indított, fiaszkóval végződött, majd ’53 elején a magyar ún. zsidó orvosokkal szemben kezdeményezett büntetőeljárásokhoz vezettek. Miről írtak benne: a JOINT vezetősége igen megijedt a vádaktól, mert attól tart, hogy a „[...] pártok el akarják venni a JOINT-tól az amerikai zsidó összegek feletti intézkedési jogot politikai okokból. Azt állítják, hogy dr. Benedek László, a Zsidó Kórház igazgatója akar kormánybiztos lenni és ő mozgatja a háttérből a JOINT elleni támadásokat. A JOINT vezetősége [...] azt állítja, hogy Benedek [...], ki Vas [az egykori Weinberger Zoltán] polgármesterrel való rokonságát akarja illetéktelenül kihasználni, hogy újabb hatalomhoz jusson, miután már két kórházat igazgat”.⁸

A kritikus hangvétel érzékelhető volt azokkal szemben is, akik ezeket a jelentések megkapták. A főállamügyész-helyettes arról a tájékoztatta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Pest megyei Kirendeltségét 1945 szeptemberében, hogy a budapesti politikai rendőrség állományába olyanok is bekerültek, akiket a nemtelen indulatok és a bosszúvágy, valamint a „kapzsi kereseti lehetőség, a szadisztikus ösztönöknek és hajlamoknak a kielégítése” vezetett.⁹ Egy korabeli beszervezés arról tudósít december 1-jéről, hogy a JOINT raktárában dolgozó személy „azonnal hajlandó volt elvállalni a megbízást [...] miután a Bethlen téri¹⁰ központi irodában sok tisztviselő jó ismerőse, a manipulációkról, a külföldi összeköttetésekről fog folyamatosan

⁶ ÁBTL, 2.1. O – 195. JOINT, jelentés a JOINT-nál tapasztaltakról, 1945. április 5.

⁷ Uo. 2.1. V – 101 890. 63, 65, 94 és 112. I. G. Jacobson büntetőügye.

⁸ Uo. 2.1. O – 195. JOINT, vádak a JOINT ellen, 1945. augusztus 10.

⁹ ZINNER, 1991, 17.

¹⁰ Budapest, VII. Bethlen Gábor tér 2.

beszámolni”. Azért lehetett a múltjával zsarolva őt beszervezni – a román társszervtől származó információ alapján –, „mert alaposan gyanúsítható azzal, hogy Gestapo besúgó volt Nagyváradon”.¹¹

A politikai rendőrség által a népügyészségek, majd népbíróságok elé állított gyanúsítottak, vádlottak vallomásai – nem csupán Magyarországon, hanem szinte mindenütt, ahol a nácik létrehozták – ráterelték a gyanút a Zsidó Tanácsokra. Vagy azokra a zsidókra, akiket azzal gyanúsítottak, hogy együttműködtek a megszállókkal, kollaboráltak velük. Több, kivégzéssel zárult népbírósági tárgyalást követően a budapesti titkosrendőrség a nyomozást rendelt el Stern Samu és társai, a Magyarországi Zsidó Tanács tagjaival és beosztottaival – dr. Boda Ernő, Büchler Bertalan, Kasztner Rezső, dr. Munkácsi Ernő és dr. Wilhelm Károly – szemben.¹²

A népbírák elé – különböző jogszabályok alapján – egyre több olyan vádlottat állítottak, aki semmiféle büntetést nem követtek el. Megkezdődött a vallásos érzelmű állampolgárokkal, egyházakkal szembeni hajsza. Még nem a zsidóság a fő célpont, de Berend Béla, volt szigetvári rabbi kálváriája – elsőfokú eljárásban, 1946. november 23-án tízévi fegyházbüntetés, másodfokon, 1947. április 11-én azonnali szabadlábra helyezéssel felmentő ítélet – jelezte, hogy az igazságszolgáltatás függetlensége miként rendelődik alá a politikai kívánalmaknak. Sőt, az antiszemita jelenségek – kunmadarasi, miskolci pogrom mellett az ún. népitéletek – mögött kitapintható az MKP vezetésének ezzel kacérkodó politikája.

Az ösztűz ez idő tájt főképp a hercegprímásra és egyházára zúdult 1948 karácsonyáig. A nem hívő és vallásos érzületű zsidóság egyes képviselőivel, cionistákkal, a JOINT-tal szemben folyamatosan gyűjtött terhelő adatok ugyanakkor azt mutatták 1946-tól, hogy a titkosrendőrség belső- és kémelhárítása vigyázó szemét róluk sem vette le. Az MKP vezetése az is megtudhatta egy 1946. április 11-én kelt jelentésből, hogy a JOINT bécsi kirendeltségének vezetője szoros kapcsolatot tart fenn a magyar kormányfővel – és mindennek bizonyítéka, hogy Dombóvári Ödön és Nagy Ferenc „egy faluból származnak és lakásuk is egészen közel fekszik egymáshoz”.¹³

A JOINT-tal, a cionistákkal szemben táplált ellenérzések fokozódtak a világ két táborra szakadása, ennek 1947 őszi deklarációja után. Ez idő tájt jelent meg a jelentésekben a szeptember 8-án Budapestre érkezett, majd az óév végétől új magyarországi igazgató, Jacobson neve is. Október 2-án már összegezték ellenőrzésének eredményeit, és meghatározták a jövő feladatait. A bekövetkezett politikai fordulattal, a Moszkva követelte és hathatós, esetenként törvénytelen beavatkozásával, erőteljes

¹¹ ÁBTL, 2.1. O – 195. JOINT, jelentés, 1945. december 1.

¹² Budapest Főváros Levéltára, XXV.2.b. A Budapesti Népügyészség büntetőperes iratai 3704/1948. Stern Samu és társai büntetőügye.

¹³ ÁBTL, 2.1. O – 195. JOINT, jelentés, 1946. április 11.

közreműködésével végrehajtott „vonalba” állítással az addig is egyház- és vallásellenes politika felerősödött, immár az anticionizmussal kiegészülve. Kezdetét vette a sztálini praxis alapján a cionisták föld alá szorítása. A JOINT-ról készített 1948. augusztus 25-ei összefoglalóban már „kapcsolatként” említették Sík Endre, washingtoni magyar követet, Kisfaludy Stróbl Zsigmond szobrászművészt, a JOINT-nak segítő Olt Károlyt, a népjóléti tárca vezetőjét és Vas Zoltánt (őt emiatt majdnem letartóztatták 1953 elején). Az MDP részéről a cionistákkal kapcsolatot tartó Szirmai István, a Szervező Bizottság Titkárságának vezetője javaslatot készített az MDP KV Titkárságának. Szirmai maga is cionista volt évtizedekkel korábban, ezért ő foglalkozott pártjában ezekkel az ügyekkel. Javaslat tartalmazta a Magyar Cionista Szövetség tervezett kongresszusának betiltását, szervezeti működésük színtereinek bezárását, a hús, útlevéllal rendelkező, kereskedőnek álcázott ügynökök kitiltását és hivatalos feloszlásukat. Felsőbb utasításra 1949. március 13-án a Magyar Cionista Szövetség kimondta az önkéntes feloszlását.¹⁴

Az orosz és szovjet hagyományokon egyaránt alapuló, 1949 elején Moszkvában meginduló anticionista, zsidóellenes akcióorozat kihatott Magyarországra is. Szirmai javaslat, a Magyar Cionista Szövetség és a Magyar Palesztina Hivatal „önkéntes” feloszlása, Rákosi Mátyás édestestvérének, Bíró Zoltánnak, az MDP KV Oktatási Osztálya vezetőjének május 29-i cikke a Szabad Népből, „*Imperialista kozmopolitizmus*” címmel és Kádár Jánosnak az MDP KV 1949. június 11-i ülésén elmondott beszámolója egy folyamatot jeleztek.

A belügyminiszter a Rajk–Brankov-ügyről az MDP KV zárt ülésén, 1949. június 11-én tartott beszámolójában váratlanul váltott, és Rajk belügyes, külügyes múltjának feltárása után Szalai Andrást, az MDP KV Káderosztályának lefogott helyettes vezetőjét vesézte ki. Ő „társadalmi tevékenységét cionistaként kezdte” – közölte Kádár (erre később még egyszer utalt), majd egy Szalaitól származó, kényszerből tett beismerő vallomással személyében már horthysta rendőrügynökök érzékeltetett. 1935 őszén egy detektívfelügyelő „annak ellenére, hogy zsidó vagyok, ajánlatot tett, hogy bejuttat a Műegyetemre, ha én a rendőrségnek szolgálatot teszek, és tájékoztatom őt politikai, illetőleg kommunista szervezkedésekről”. Természetes – Kádár szerint –, hogy beszámolt. A cionista vonulat megjelenése nem volt véletlen az államvédelmi vizsgálat során.

¹⁴ A titkosrendőrség hatósági osztálya felülvizsgálta a Magyar Cionista Szövetséget. Nem sokkal agóniája után, jelentésében akképp értékelt a MIZRAT nevű szervezetet 1949. március 17-én, hogy az egy új formációja lenne, mert ez „a zsidó egyház védőszárnyai alatt fejtené ki működését, a Cionista Szövetség megszűnése után átveszi az összes szakosztályok és az ifjúsági átképző központ teljes tagságát és irattárát és feltehetően vagyont”. In: MNL OL, 342. D. 6. Az információért köszönet Novák Attilának.

A „nézetekről, politikai platformokról” szóló Kádár ugyanis az eljárás ideológiai hátterét is igyekezett megvilágítani. Először a cionizmust ültette a vádlottak padjára, mert a „leplezett kémcsoport tagjai közül feltűnő nagy számban vannak cionisták, illetve olyanok, akik közszereplésüket cionistaként kezdték. [...] A cionista mozgalom [...] szívesen használt fedőszerve az imperialisták javára kémkedő csoportoknak”. Erről az ideológiai elemről sem a KV ülésén, sem utóbb, érdemben már nem esett szó. Magyarázatul: P. F. Jugyin, moszkvai ideológus tudtul adta Bukarestben – 72 órán belül –, hogy a Szovjetunióban visszafogják a kozmopolitizmus örve alatt folyó szélsőségeket. Budapesten, e téren ezért ekkor idáig juthattak.¹⁵ Majd ekképp folytatta Kádár: „a provokátoroknál és a kémeknél frázisokban baloldali és radikálisabb emberek nem voltak”. Jelezte, hogy mind az illegalitásban, mind utána ebben nincs változás. Kádár szerint a tanulság mindebből az, hogy „számukra [...] a lételem a szovjetellenesség, a nacionalizmus, a trockizmus és helyenként elég vastagon az antiszemitizmus volt”.

A határozati javaslatot Rákosi terjesztette elő, aki Kádár beszámolójához hozzáfűzte, hogy „feltétlenül szigorúbban kell kezelni a volt frakciósokat, a pártból kizártakat, visszavettek és volt cionistákat”.¹⁶ A magyar diktátor soha nem beszélt a levegőbe. Tudta, hogy a titkosrendőrség megállapította, hogy a cionistáknak csupán Budapesten néhány tucat ifjúsági szervezete, hat vagy hét különböző elnevezésű pártja, klubja, ún. Palesztina Hivatala működött, ezért kezdetét vette az illegális kivándorlás felgöngyölítése. Büntetőeljárást indítottak azokkal szemben, akik az ország északi határát illegálisan átlépő, főként cionista fiatalok távozásában közreműködéssel, embercsempészéssel voltak gyanúsíthatók. A határnál elfogottakat internálták Kistarcsára. A letartóztatottak közül nyolc személyt május utolsó hetében már át is kísérték az államügyészségre. Három nap alatt a pártsajtó is támadásba lendült, a *Szabad Nép* 1949. május 29-én az imperializmus ügynökeinek, híveinek a „talajtalan kozmopolitizmus” prókátorainak állította be őket. A politikai kirakat-

¹⁵ Ezzel szemben Prágában, 1952 novemberében dr. J. Urvalek főügyész záróbeszédében már azt fejtegette, hogy egyrészt „[...] a vádlottak között a cionista szervezetek 11 neveltje van, akik az amerikai imperializmus szolgálatába léptek. Másrészt azért, mert ez a bűnper az összes kommunista- és munkáspártoknak megmutatja a cionizmusnak mint az amerikai imperializmus ügynökségének veszélyességét. A cionista szervezeteket mindig az osztályérdekek ezernyi szála fűzte a világg kapitalizmushoz, és mint ilyenek veszedelmes ellenségei voltak a munkásosztály felszabadító harcának.” Rudolf Slánský és az államellenes összeesküvő-központ vezetőinek bűnpere, Budapest, az I. M. kiadása, 1953. 521.

¹⁶ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez (a továbbiakban: Iratok) 5. Budapest, Közgazdasági és Jogi (a továbbiakban: KJK), 1996. 253–306. Szerk. HORVÁTH Ibolya–SOLT Pál (a szerkesztőbizottság elnöke)–SZABÓ Győző–ZANATHY János és ZINNER Tibor. Jegyzőkönyv az MDP KV 1949. június 11-én tartott üléséről. 269.

pernek szánt ún. cionista büntetőper, a dr. Dénessel és társaival szemben indított büntetőügy június 18-án kihirdetett első-, majd a decemberi másodfokú elmarasztaló ítélete a Rajk–Brankov-ügy kipattanása miatt háttérbe szorult a határokon belül.¹⁷ Jelzi ugyanakkor azt is, hogy a moszkvai példa teret nyert, mert a cionizmussal, a kozmopolitizmussal szemben indított, ugyan kisebb mértékű hajsza nem maradt el Magyarországon, de nem képezte még kezdeti fázisként sem részét a jugoszlávellenes kirakatpernek.

Már korányáron Rákosi utasítására a B. M. ÁVH által összeállított listái alapján „nagyon bizalmasan és minden lárma nélkül” elkezdődött az MDP korábban cionista tagjainak vizsgálata. A direktíva szerint fontosabb pozícióba nem kerülhet az, akit nem zárnak ki a pártból. Kommunista és cionista egyszerre senki sem lehetett. 109 személyt hamarosan eltávolítottak az MDP-ből.¹⁸ Ehhez is kötődhetett, hogy Rákosi már úgy fogalmazott az MDP KV PB tagjai előtt 1949. június 30-ai ülésén, hogy „[...] Szőnyi és Rajk között volt egy igen érdekes munkamegosztás. Rajk például a nacionalistákra, sovínisztákra, fasisztákra specializálta magát, Szőnyiék nagy gondnal keresték ki a cionistákat, a deményistákat, a legkülönbözőbb frakciósokat”.¹⁹

Napokkal később már a cionista kapcsolatokat részletezte a július 7-én lefogott deményista Gimes (Gischitz) Endre vallomásaiban, akinek végleges jegyzőkönyvét július 19-ére készítették el. Az abban is említett személyek meghurcolása hónapokon belül kezdetét vette.²⁰ A Weissshaus Aladár és Demény Pál, a két frakciónak minősített politikus közötti kapcsolatról is tartalmazott adatokat Gimes jegyzőkönyve, főként Weissshaut elmarasztalva.²¹ Rákosi mindezek alapján Sztálint kívánta orientálni. A leírtak azt illusztrálhatták, hogy Demény „az SZDP-t a frakció fedőszerveként használhatja majd fel a Párt ellen folytatott tevékenység során, a két munkáspárt egyesülése után pedig, így bejutva a Kommunista Pártba, a Párton belül kísérelhetik meg a vezető pozíciók elfoglalását, a Párt bomlasztását”. Mindez azonban kevés volt a dokumentum rendelójének, mert az utolsó bekezdés minden eddigi koholmányt felülmúlt: „tudomásom volt arról, hogy a Demény-frakció vezető tagjai cionistákkal

¹⁷ SZABÓ, 1995. 183–188.

¹⁸ ÁBTL, 2.1. O – 195/2. JOINT, 233–238.

¹⁹ MNL OL, M – KS – 276. f. 30. ö. e. I. napirendi pont (a továbbiakban: np.), Rákosi Mátyás szóbeli beszámolója a „kémkedési” ügyről. Idézi PÜNKÖSTI Árpád: Rákosi a csúcson 1948–1953, Budapest, Európa, 1996. 209.

²⁰ ZINNER Tibor: Az 1953-as „cionista” per. In: 1100 éves együttélés. A magyar és a magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában (a továbbiakban: 1100 éves együttélés). Budapest, Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány, 2001. S. a. r. és szerk. PÜSPÖKI Nagy Péter. (A továbbiakban: ZINNER, 2001.) Javaslat dr. Szücs Géza és társai letartóztatására, 1949. december 27. 231.

²¹ ÁBTL, 2.1. V – 88 000/2. 142–144. Demény Pálra vonatkozó, Gimes-féle tanúvallomás, 1949. július 19.

és weisshausistákkal tárgyaltak és kapcsolatot tartottak fenn. A Demény-frakciónak ilyen irányú tevékenysége politikailag azonos irányú volt a trockista Justussal [Pállal] való együttműködésben, ezt helyeseltem, mert a cionisták és weisshausisták pártellenes, szovjetellenes beállítottságuknál fogva felhasználhatóknak látszottak a Demény-frakció céljaik elérésére (sic!).”²²

Moszkva ügynökének, Szücs ezredesnek, Péter egyik helyettesének és megbízójának tevékenysége nyomán keletkeztek Demény és társai jegyzőkönyvei. A feljegyzések, a tanúvallomások jelzik, hogy a „vizsgálók” miként képzelték el a fokról fokra kifejeződő büntetőeljárás terebélyesebbé tételét. Rákosi ekképp óhajtotta igazolni Moszkvában azt, hogy ő kemény harcot folytat mindennemű trockista, frakciós behatolási kísérlettel, a szovjet fővárosban már ellenséggént nyilvántartott Justusszal szemben. A jegyzőkönyvek, feljegyzések biztosíthatták egyfelől a lehetőséget Pálffy György altábornagy (majd utóbb katonatársai), másfelől nem csupán a szociáldemokrata Justus, hanem a frakciónak bélyegzett Demény és társai, jórészt az 1948 őszi Szücs-féle, ún. trockista jelentésben szereplő személyek, valamint a Deménnyel és társaival valóban kapcsolatot tartó cionisták meghurcolására, a Moszkvában már leállított kozmopolitákkal szembeni, cionistaellenes kampány egyfajta utózöngéjeként.

Miután, 1949. június közepén M. A. Szuszlov jelezte Sztálin J. B. Titóról és elvtársairól alkotott véleményének megváltozását Bukarestben, várható volt a következő. Ha ők Sztálin szerint még trockistáknak sem jók, akkor Budapesten ejteni kellett a trockista elhajlás ügyét, no azért nem teljesen, nehogy kárba vesszen az addig végzett munka. Ezért az oly sok műgonddal, és nem kevés szadizmussal épülő „vizsgálat” sok-sok koholt jegyzőkönyve között szelektálni kellett. Rákosi és köre nem minden tekintetben fogadta meg a Szuszlov útján közvetített sztálini óhajt. Ha nem jó a trockizmus, akkor nem lesz jó a nacionalizmus sem. Következményét a szovjet szakértőkkel is közölte Rákosi július 2–4-én.

A magyar diktátor július 22-én – nem Sztálin dolgozószobájában, mert akkor a vendégekről vezetett napló megőrizte volna az utókor számára, így mindmáig nem tudjuk, hogy hol – megbeszélést folytatott Sztálinnal a Rajk–Brankov-ügyről. Nála voltak az államvédelmisek által összeállított listák mindazokról a külföldi személyekről is, akiknek nevei előfordultak a vallomásokban.²³ A tanácskozásukon volt ami-ben Rákosi támogatást kapott Sztálintól. „A lelkemre kötötte – így Rákosi –, hogyha valamit tudunk a szomszéd pártokra, nehogy azon ülünk, és ne közöljük a szomszéd

²² Uo. 2.1. V – 88 000/1. Feljegyzés, 1949. július 19.

²³ El nem égetett dokumentumok I. Szerk. KOLTAY GÁBOR–BRÓDY PÉTER, Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1990. Mi az igazság? PÉTER GÁBOR beadványa a börtönben, 1956. július 10. (a továbbiakban: PÉTER, 1956.) 21.

pártokkal [...]”²⁴ Ezért alighogy visszaérkezett találkozájáról, az összegyűjtött anyagok további sorsáról intézkedett. Ahogy Péter emlékeztetett rá: „vigyázni kell, hogy a cseheknél kinek adja át az ember, még nem lehet tudni ki az ellenség. Majd átadom [K.] Gottwaldnak, a többi az ő dolga”²⁵ Mindez nem volt véletlen. Rákosi – nem is rejtette véka alá – ez idő tájt már úgy vélte, feltételezte, hogy „létezik egy egységes ügynöki hálózat a népi demokratikus országokban és mindenekelőtt Csehszlovákiában”²⁶ Rákosinak a Rajk–Brankov-ügy magyarországi gyanúsítottakból álló körének terebélyesebbé tételét célzó, Sztálinnal történt első találkozása részben fiaszkóval végződött. A Gazda nem járult hozzá, hogy a frakciónak minősítettekkel és az MDP KV PB-ből letartóztatandó szociáldemokratákkal bővített kirakatperré váljon a Rajk–Brankov-ügy. A magyar diktátor sikeresebb volt a határon túli kezdeményezésében.

Amikor szeptemberben ismét Kádár tájékoztatta az MDP KV tagjait, úgy, hogy nem mondta meg nekik, hogy a Rajk–Brankov-ügy vádiratát ismerteti meg velük, beszámolójában gyakorta cserélgette a meghurcolásra kiszemelt Szalai nevét annak korábbi, névmagyarosítás előtti változatával, Lendler Ervinnel. Ennyi maradt a korábbi koncepcióból. Ugyanakkor mutatja a beszédét írók és az előadó korabeli politikai attitűdjét, mert – mint mondta – „érdekes megemlíteni, hogy 1946-ban – anélkül, hogy a Szalai puritánságát és forradalmiságát csodáló elvtársak észrevették volna – képes volt arra is, hogy a katolikus hitre térjen át, hogy keresztnévét Andrásra változtathassa meg”. Nem volt elég, hogy beszédében a korábbiakban szólt Pálffyiné Sármány Katalin zsidó származásáról, az antiszemita mozzanatokot így lehetett fokozni...

A fővárosi VIII. kerületi Magdolna utca 5–7. alatt, a Vasas Székházban a Rajk–Brankov-ügy harmadik tárgyalási napján dr. Szönyit vallomása után a népügyész, dr. Alapy Gyula is vallatta. Itt ismét Rákosi aktivitását érzékelhetjük a háttérben. Miután Kádár az MDP KV júniusi ülésén Szalai kapcsán úgy beszélt a cionizmusról, mint az amerikai titkosszolgálattal együttműködő mozgalomról, most ennek felelevenítésével lehetett a kihallgatások sorrendjében áttérni a következő vádlottra, Szalaira. A vádlott kijelentette, hogy „általában a cionista mozgalom igen szorosan

²⁴ ACZÉL György és NÓGRÁDI Sándor beszélgetése Rákosi Mátyással, I. köt. piszkozat, 24. Néhai Gyurkó László bocsátotta rendelkezésemre 1990-ben. (Nyomtatásban – de már szerkesztve és nem teljesen szöveghűen: Lehallgatott kihallgatások. Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai 1962. DVD-mellékletben a lehallgatások hanganyaga. Budapest, Napvilág–ÁBTL. Szerk. BARÁTH Magdolna–FEITL István.)

²⁵ PÉTER, 1956. 21.

²⁶ MURASKO, Galina Pavlova: Néhány ecsetvonás Rákosi Mátyás politikai portréjához. Múltunk, 1999/2. 162.

együttműködött az amerikai titkosszolgálattal”. Dr. Szőnyi még azt is elmondta, hogy ilyen háttérű csoportról tud Csehszlovákiában, név szerint G. Pavlikot említette meg, valamint azt, hogy Pavlik Svájcban annak idején szoros kapcsolatban állt a londoni emigránsok ottani képviselőjével. Sőt, utalt arra is, hogy a lengyeleknél és a németeknél is tud ilyen cionista indíttatású csoportról. A németeknél a dr. Szőnyi által említett Fräulein Politzer név mögött Pavlik felesége, Heller Sári húzódott meg, itt tehát egy újabb baki történt, de ezúttal sem vette észre senki. Utolsó kérdéseivel azután kutakodott a népügyész – miként dr. Jankó Péter tanácsvezető Rajk névmagyarosításánál –, hogy miként lett Hoffmannból Szőnyi? Megtudhatta, hogy közvetlen a világháborús harcok elülte után belügyminiszteri engedéllyel.²⁷

Justus vallomása végén – miután a tárgyalás előző szünetében Rákosi üzenhetett dr. Jankónak – a tanácsvezető azt tudakolta tőle, hogy nem volt-e tagja cionista szervezkedésnek. Dr. Jankó tudta előre, hogy nemleges lesz a válasz, de trükközött. Azért, hogy ezután Szalaitól is megkérdezhesse mindezt, mert Rákosi erre utasította. Szalai nem tagadhatta ezt, közölte, hogy „1930-tól 1932-ig”. A tárgyalási nap a Magdolna utcából távozókban és – vélhető, hogy a rádiót hallgatókban – ezzel a sulykolt antiszemita felhanggal zárult.²⁸ Az annak idején soha, utóbb 1993 közzétett ítéletben mindössze egyetlen helyen szerepelt a cionizmus. Szalainál, aki „1930–1932. években a cionista szervezetnek volt a tagja”.²⁹

Folytatva a B. M. ÁVH által nyáron megkezdett előzetes felmérést, 1949 decemberében, miután az MDP KV Szervezési Osztály Nyilvántartási Alosztálya megszerelte a felosztatott szövetség tagnyilvántartását, kiderült, hogy a kb. 37 ezer cionista kb. 33%-a, 12 275 személy – 3948 vidéki és 8327 fővárosi –, korábban az MKP, 9000 személyről, hogy az MDP tagja. Az MDP KV Titkárságának december 14-én tartott ülésén Kristóf István tartott erről tájékoztatót.³⁰ Az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága ez idő tájt készített utasításában a cionizmus nacionalizmusként, a marxizmus–leninizmussal szembenállóként rögzült. A cionisták eleve megtévesztették az élcsapatot, akik pedig hithű módon követik Mózes vallását, azok okkal gyanúsíthatók cionizmussal. Ezért azonnal ki kell zárni az MDP-ből az aktív cionistákat, az

²⁷ MNL OL, XIX-A-24-b. 180. doboz, Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala, TÜK-ből visszaművelt iratok. Rajk-per, 3. nap. 111–121. Gyorsírói változat, javításokkal. – Uo. 39–44. tisztázott változat. – *Rajk László és társai a népbíróság előtt. 40 év távlatából.* Az ún. „Kék Könyv” hasonló kiadása (a továbbiakban: Kék könyv, 1989.). Budapest, Magyar Eszperantó Szövetség, 1989. 135–138. A bevezető tanulmányt írta ZINNER Tibor.

²⁸ Uo. 227–230. Gyorsírói változat, javításokkal; – Uo. 96. tisztázott változat; – Kék könyv, 1989. 170.

²⁹ Iratok, 2. köt. Budapest, KJK, 1993. 397. A Budapesti Népbíróság ítélete Rajk László és társai ügyében, 1949. szeptember 24.

³⁰ MNL OL, 276. f. 54/77. ó. e. 27–29. Feljegyzés a párttagok sorában lévő cionistákról, 1949. december 5.

egyszerű tagokat személyenként kell vizsgálni, míg azokat, akik korábban – főként az SZDP-ben – voltak párttagok, megfigyelés alá kell vonni.³¹ A cionista szál kibontása ezt követően, 1949-ben vette kezdetét. A Rajk–Brankov-ügy „vizsgálata” ugyanis nem fejeződött még be az elsőfokú ítélet kihirdetésével. Hátra volt a többi őrizetes sorsáról való intézkedés: bíróság elé kerülnek-e vagy internálják őket. Az első ún. mellékper, Marschall László és társai hadbírószági tárgyalása után megtört az államvédelmisek lendülete, kivéve az utóbb perújrafelvétel során halálra ítélt, majd kivégzett Deszkás Jánossal szembeni újabb büntetőeljárás előkészítését.

Jött ugyanis az államvédelmisek jelentős részének munkaidejét lekötő cionistákkal és JOINT-tal szembeni, kudarcra végződött fellépése, amelynek vizsgálata során a maradék őrizeteseik közül 1949. december 20–21-én vallomást tett dr. Kálmán András orvos, Varga Endre, a népjóléti tárca volt államtitkára és dr. Villányi András, a gazdasági rendőrség volt vezetője,³² valamint az ún. Standard-szabotázs ügyében november 18-án letartóztatott két amerikai pénzügyi ellenőr, E. Sanders és R. Vogeler. Varga vallomásának utolsó bekezdésében olvasható, hogy „[...] Stöckler párt-szerűtlen munkájával kapcsolatban eljuttattunk egy feljegyzést Szirmai Istvánhoz, melyet [...] Benedek és én is aláírtunk. Ebben Szirmai egyes tevékenységét is kifogásoltuk. Erre nem kaptunk választ.”³³

Ez a decemberi első attack december 28-án zárult, Jacobsonnak, a JOINT december 15-én letartóztatott magyarországi igazgatójának kényszerű szabadlábra helyezésével és kiutasításával, Bécsbe távozásával. Az amerikaiak kém- és embercsempész-tevékenységgel gyanúsították. A neki feltenni szándékolt kérdések közül az utolsó, az 54. jelzi a kötődést a Rajk–Brankov-ügyhöz: „Noel Field és Joe [Joseph] Schwartz milyen kapcsolatban álltak egymással?” Az Unitárius Segélybizottság³⁴ és a JOINT európai osztályának igazgatója közötti kapcsolat következményéről Jacobson december 23-án, utolsó, szájába adott vallomásában azt kényszerült vallani, hogy Schwartz „küldte Jugoszlávián keresztül az OSS³⁵ utasítására Magyarországra dr. Szőnyi Tibor vezetése alatt álló magyar csoportot, hogy azok az amerikaiak részére kémkedjenek”. A JOINT magyarországi igazgatójának jegyzőkönyvei tartalmazták (a Rajk–Brankov- és a JOINT-ügy koncepcióinak összefüggéseit érzékeltetve) azt is, hogy dr. Szebenyi Endre, a volt belügyi államtitkár miként támogatta a romániai

³¹ SÁGVÁRI Ágnes: Zsidó közösségek sorsa a proletárdiktatúra rendszerében. (A továbbiakban: SÁGVÁRI, 2001.). In: *1100 éves együttélés*, 200.

³² ZINNER, 2001. 229. – ÁBTL, 2.1. V – 101 840/3. – Uo. O – 195/2. 208. JOINT.

³³ Uo. 2.1. V – 101 890/3. – Uo. O – 195/2. 208. JOINT. A magyarok „vallomása” december 20–21-én, az amerikaiaké november 23–24-én, december 7–8-án és 14-én készültek.

³⁴ Unitarian Service Committee, USC = Unitárius Segélybizottság

³⁵ Office of Strategic Services, OSS = Stratégiai Szolgálatok Hivatala

zsidók Magyarországon át történő emigrációját, hogy „Rajk Lászlóné több ízben fordult a JOINT-hoz különböző kérelmekkel”, hogy Vargának, a Népjóléti Minisztérium volt államtitkárának „rendes havi fizetést adtunk”.³⁶

Mi történt? A magyar titkosrendőrség korábbi, november végi összefoglalójában már megállapította, hogy a JOINT hétszáz magyar állampolgárt foglalkoztat és nyolc amerikai irányítója van. A magyar vezetőségi tagok „[...] nagyrészt a fasiszmus idején kompromittált személyek [...] a Csehszlovákiában [...] leleplezett amerikai kémkedésben szereplő személyek szoros kapcsolatot tartottak fenn a JOINT magyarországi vezetőjével [...] a JOINT vezetése – különösen egyes vidéki szervek – döntően cionista kezekben voltak.” A summázat: „[...] a JOINT egész tevékenysége kettős jellegű. Legálisan mint a demokráciát támogató segélyszerv működik, valóságban azonban az amerikai nagytőkések egyik hírszerzőszerve, amely minden hírszerzőszervvel kapcsolatot tart fenn”.³⁷ December 13-án azt tervezték, hogy lefogják Jacobson két titkárnőjét, Clara Schurt (aki Dél-Afrikából érkezett) és Biener Alfrédét, személyi titkárát, Faragó Tamást, az Országos Zsidó Segítő Bizottság főtisztviselőjét, Eisenbach Jenőt, a JOINT pénzügyi osztályának vezetőjét, dr. Szücs Gézá, az Országos Zsidó Segítő Bizottság alelnökét, aki egyúttal a JOINT elnöki osztályát is vezette, valamint Popper Alajost, aki a JOINT rekonstrukciós osztályán dolgozott.³⁸

Az őrizetbe vett Jacobson a vallomásaiban kémkedéssel kényszerült megvádolni számos személyt. Így dr. Szücsöt, valamint dr. Benedeket, a JOINT gyógyszerosztályának vezetőjét, a Pesti Izraelita Hitközség Zsidókórházának főorvosát; Kahán-Frankl Samut, az Ortodox Hitközség elnökét; dr. Geyert, a Danubia Biztosító Rt. megbízott igazgatóját, a Magyar Cionista Szövetség volt elnökét, a Zsidó Világkongresszus magyarországi tagozatának elnökét; Weisz Jenőt, a JOINT vidéki osztályának vezetőjét. Két hitközségi elnököt, Süssmann Alfrédet Miskolcra – a helyi Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség 1945. január 21-én tartott újjáalakuló közgyűlésén lett elnök – és Csengeri Leó gazdálkodót Debrecenből. Továbbá az „információkat” kiadó Görög Tibort, a JOINT rekonstrukciós osztályának alkalmazottját, stb.³⁹ A Jacobsonnal szemben indított büntetőeljárás azonban balul sült el: az amerikai nyomás hatására a szovjet illetékesek utasították a magyar titkosrendőrséget arra, hogy tizenhárom napi őrizet után engedje őt szabadon, Jacobson pedig Bécsben elmondhatta megtörésének mozzanatait.⁴⁰

³⁶ MNL OL, M – KS – 276. f. 54/64, 54/77 és 54/79. ö. e. 27–29 és 49–50. 1949. december 14–28.

³⁷ ÁBTL, 2.1. V – 101 890/3. Összefoglaló jelentés, 1949. november 26.

³⁸ Uo. 2.1. V – 101 890/3. Feljegyzés, 1949. december 13.

³⁹ Uo. 2.1. V – 101 890/2. 92–100. és 250–254.

⁴⁰ Uo. 2.1. V – 101 890/6-a.

Az államvédelem lendülete ennek ellenére sem tört meg, mert a felhalmozott adatok birtokában folytatta a törvénytelen büntetőeljárást a JOINT vezetőivel szemben. Elkészült két, december 27-ei és 1950. január 24-i őrizetbe vételi javaslat, előbb dr. Szücs, dr. Benedek László és dr. Reiner Imre ügyvéd (a Budapesti Ortodox Hitközség elnökhelyettese), utóbb mellettük dr. Geyer, Popper, Görög és Kahán-Frankl neve szerepelt benne.⁴¹ Közben az MDP KV Titkárságának, december 30-án, Rákosi távollétében Gerő Ernő elnöklésével zajló ülésén Kiss Károly, az MDP KV KEB elnöke már azt javasolta, hogy vizsgálják felül és zárják ki a cionistákat az MDP-ből.⁴² Az államvédelmisek február elején azt is papírra vetették, kik lesznek az „amerikai kémek” ügyében az előállítók, a házkutatásokat végzők, a kihallgatók, elkészítették dr. Reiner és dr. Szücs esetében a felteendő kérdéseket stb.⁴³ Mindebből ekkor azonban semmi sem lett. Ennek okai sokrétűek, de főképp az államvédelmisek felülvizsgálata során eltávolított kémelhárító főnök, Rákosi rokona, Dékán István (akkor alezredes, utóbb végül vezérőrnagy) időleges bukásával függött össze.

Jacobson történetéről és a JOINT-ről 1950. február 10-én a Budapesten tartózkodó elsőszámú szovjet állambiztonsági tanácsadó, Sz. Ny. Kartasov ezredes – akit a tények kevésbé zavartak, és aki önvédelmét is okkal fontosnak vélte – tájékoztatta felettesét, V. Sz. Abakumov állambiztonsági minisztert. Egyes megállapításai mind hírforrásait, mind őt minősítik. Eláztatta Farkas Mihályt és Vast, a két zsidót – mint „az amerikai kémhez, magyar zsidóhoz, doktor Benedekhez közelálló embereket” –, akiket a JOINT volt magyarországi igazgatója vallomásában kompromittált. A főorvos az ő révükön ismerte meg az MDP KV PB titkos határozatait. „Magyarországon szembeötlő az a körülmény, hogy a párt Központi Vezetőségében és az államapparátusban a vezető posztokon sok a zsidó” – szögezte le az ezredes, ezért „ezt a kérdést nem véletlenül vetem fel”. Magyarországon jelentős számú zsidó él, és ez a „[...] zsidó polgári közeg jelenleg bizonyos befolyást gyakorol több zsidó származású ingadozó munkatársra, akik nem ritkán felelős tisztségeket töltenek be a párt és állami szervekben, többek között az ÁVH-nál is. Ezt a körülményt az amerikai hírszerzés széleskörűen kihasználja”. Mindezt a JOINT példájával szemléltette, hozzáfűzve, hogy az amerikai hírszerzésnek ez a fedőszerve még az államvédelmiseket is támogatja s „így maga az ÁVH bizonyos mértékben a JOINT költségén élt”.

Kartasov ezért nem tartotta meglepőnek, hogy noha voltak anyagok a JOINT kémtevékenységére, az ÁVH nem lépett az MDP KV tilalmára hivatkozva. A magyarázat azonban, ami mindezt követte, már a Jacobsonnal szembeni fellépés siker-

⁴¹ Uo. 2.1. V – 101 890/3. Javaslatok őrizetbe vételre, 1949. december 27. és 1950. január 24.

⁴² MNL OL, M – KS – 276. f. 54/79. ö. e. 5. np. Javaslat a cionisták kivizsgálására és eltávolítására, 1949. december 30.

⁴³ ÁBTL, 2.1. V – 101 890/3. Javaslat őrizetbe vételre, 1950. február 1.

telenségének okát az annak bekövetkezéséért – szokásához híven – másokat hibáztató Rákosinak az újabb meséjével támasztotta alá. A főtitkár – az állambiztonsági ezredes és társa előtt – a JOINT bomlasztó tevékenységéről szólva „megjegyezte, hogy amint azt neki a PB-tag Gerő elmondta, ez a szervezet nagy bevételt jelent Magyarországnak”.⁴⁴ Rákosit ez hidegen hagyhatta – vajon konzultált-e valakivel, netán Kartasovval –, mert utasítására mégis letartóztatták Jacobsont. Az amerikai a kihallgatásán megerősítette a JOINT kémtevékenységét, és „meg is nevezett számos kémeket a magyar zsidók közül”, továbbá „vallott zsidóknak Magyarországról történt illegális átszállításáról” különböző országokba. A tanácsadó szerint figyelemre méltó, hogy „az egyik fő kém, Benedek szoros kapcsolatot tartott [...] Farkassal, Vassal és az MDP KV más tagjaival”. Őt – Péternek a kijelentése szerint – „a PB hosszú ideig felhasználta, mint szakértőt a zsidó kérdésben”. Kartasov hallgatva az erőteljes és főképp eredményes tiltakozó amerikai fellépésről, amely Jacobson cellaajtaját kinyitotta, Rákosi önmentő, másokat hírbe hozó, rágalmozó manőverét készpénznek vette, mert így saját felelősségét is csökkenthette, lévén Belkin és csapata távozása után Kartasov Moszkva – igaz titkos, de – első embere maradt Magyarországon. Az állambiztonsági ezredes ezért le is írta, hogy „nyilván nem véletlen, hogy Farkas, Kádár és Gerő döntése alapján, Rákosi elvtárs távollétében Jacobsont sietve kiszabadították és kiutasították az országból, a vallomásaiban megnevezett kémek letartóztatását, többek között Benedekét a belügyminiszter, Kádár utasítására megtiltották. A JOINT kartotékait, amelynek alapján meg lehetett volna állapítani több kémkedéssel vádolt személyt, nem kobozták el. Ily módon, a JOINT szervezet fedése alatt tevékenykedő amerikai kémek leleplezése meghiúsult.”⁴⁵ Kommentár felesleges, mert a balul sikerült akcióról szóló, Moszkvának szánt töredelmes beismerés éppoly hazug volt, mint maga az eljárás.

Mindezek ellenére a JOINT a túrhetetlen állapotot felmérve 1950. április 13-án beszüntette magyarországi tevékenységét, amit egy diplomatikusan megfogalmazott levélben Vas Zoltánnak, az Országos Tervhivatal elnökének adott tudtára.⁴⁶ Vas azonnal tájékoztatta erről Rákosit, Gerőt, Farkast és Kádárt. Gerő öt nappal később Farkashoz fordult. Kézzel írott feljegyzésében megállapította, hogy ez a megszüntetés „[...] azt jelenti, hogy a Magyar Izraeliták Országos Irodájába és az alája tartozó

⁴⁴ ZINNER, 2001. 246–247. Négy esztendő alatt 82 millió USD, valamint egyéb értékek érkeztek Magyarországra a JOINT és a magyar kormány közötti megállapodás alapján.

⁴⁵ www.betekinto.hu/sites/default/files/2008_4_barath.pdf. BARÁTH Magdolna: *Szovjet tanácsadó feljegyzése Magyarországról, 1950*. A Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának tanácsadója Magyarország Államvédelmi Hatóságánál – Sz. Ny. Kartasov ezredes – jelentése, 1950. február 10. 5–7.

⁴⁶ SÁGVÁRI, 2001. 201. A JOINT-ot 1953-ban tiltották ki Magyarországról.

szervezetekbe már alaposan beépültek.⁴⁷ Ez azt vonta maga után az éberség korában, hogy bővült azoknak a köre, akiket árgus szemekkel és fülekkel, ügynökökkel figyeltettek. Amivel Kartasov egyetértett...

A Gerőhöz 1950. július 29-én, Péterhez szeptember 15-én és Ratkó Anna népjóléti miniszterhez szeptember 26-án küldött feljelentő levelek is célt tévesztettek, holott bennük éles támadás volt a „Stöckler–Szücs–Benedek–Steiner [nyilvánvaló elírás, dr. Reiner neve helyett] féle konzorcium” esetében.⁴⁸ Amikor Dékán visszatérhetett egyfajta száműzetéséből ’53 elején, nem történt más, mint a megkezdett munka befejezése, „realizálása” – azokkal szemben, akik még akkor éltek. Ugyanis dr. Szücs, a politikai rendőrség által 1948 óta folyamatosan figyelték ikertestvérével, dr. Szücs Józseffel – aki a hitközség jogtanácsosa, és a Magyar Izraeliták Országos Irodájának főtítkára is volt – és a háztartásukat vezető nagynénjükkel együtt 1951. augusztus 11-én a halálba menekült. Az ikrek szabadkőművesek, a Balassa József nevét viselő páholy tagjai voltak.

Amíg 1946-ban a hatalomra törő MKP még azt fuvolázta, hogy az átalakulás, a „népi demokratikus forradalom” során megszűnik a „zsidókérdés”, addig 1949/1950-re gyökeresen megváltozott álláspontja. Vezetői a vészkorszakot túlélte honi zsidókban potenciális cionistát, magyarellenes cionistát vélelmeztek, és az anticionista büntetőperek során a „zsidókérdés” immár nem vallási, hanem jórészt ideológiai, külpolitikai hangsúlyt kapva az amerikai imperializmusról alkotott ellenségkép egyik domináns elemévé vált, a nemzetközi zsidó összeesküvés rémképeként. Történt mindez félévtizeddel százazrek drámája után, és a túlélőkben ismét azt az érzést keltette – okkal –, hogy visszatért az állami szintre emelt antiszemitizmus. Rákosi és köre a drákói „igazságszolgáltatást” a kitelepítéssel és egyéb, súlyos anyagi következményekkel járó közigazgatási intézkedésekkel még fokozni is tudta, Mózes-vallásúak újabb ezreit is sújtva.

1952. május 5-én ismét letartóztatták dr. Dénest, társával, dr. Gálos Henrikkal együtt bíróság elé állították, a Fővárosi Bíróság azonban 1954. február 2-án felmentette a kémkedés vádjáról, és elrendelte azonnali szabadlábra helyezését. A Legfelsőbb Bíróság 1954. június 23-án hatályon kívül helyezte a határozatot, és új eljárás lefolytatását rendelte el. A budapesti bírák 1954. augusztus 6-án egyévi és hat havi börtönbüntetésre ítélték dr. Dénest, ezt másodfokon 1954. november 17-én egyévi

⁴⁷ MNL OL, M – KS – 276. f. 65/41. ö. e. 53–55. A. Berkovitz levele Vas Zoltánhoz, 1950. április 13. és Gerő Ernő feljegyzése Farkas Mihályhoz, 1950. április 18.

⁴⁸ Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, XI. Budapesti Hadbíróóság iratai 1056/1950.

börtönbüntetésre enyhítették. 1952–1953-ban ártatlan zsidók tucatjait jelentették fel, hurcolták meg, marasztalták el törvénytelenül Magyarországon.⁴⁹

Dr. Benedekkel és társaival szemben a titkosrendőrség 1950 elején még nem léphetett nyíltan fel. Ám tudott, hogy (Moszkvában a Zsidó Antifasiszta Bizottság résztvevőivel szemben 1949 elején) Magyarországon a Zsidó Tanács vezetőivel és tagjaival szemben 1945–1946-ban kezdett vizsgálatot időlegesen leállították, később egyértelmű törvénytörő jelleggel – odakint 1952-ben, Magyarországon 1953-ban – újra elkezdték, és ekkor a kihallgatások már az újabb koholmányok bizonyítását is célozták. Ezt a koncepciógyártó leleményt jelzi 1953. május 26-áról egy „csoportos vizsgálati terv”, amelyben szigorú határidőkkel kívánták feltárni az 1945–1946-ban történeteket. Azzal, hogy az őrizeteket ismételt és részletesen kihallgatták, és kiterjesztették a következő vádpontra: „IV. Raoul Wallenberg meggyilkolása. A politikai gyilkossággal kapcsolatban külön vizsgálati tervet készítünk, amelynek alapján folytatjuk le a vizsgálatot.”⁵⁰ Ezt vetették papírra, holott a legfelsőbb szovjet politikai vezetésnek a svéd diploma letartóztatásáról utólag(!) hozott határozatát Ny. A. Bulganyin, a Szovjetunió honvédelmi népbiztosának helyettese 1945. január 17-én – több mint nyolc esztendeje – rejtjeltáviratban közölte a 2. Ukrán Front parancsnokával, R. J. Malinovszkij marsallal, valamint Abakumovval, a SZMERS főnökével. Wallenbergnek azonban már január 13-án nyoma veszett...

A prágai Slánský és társai büntetőeljárás után, valamint az épp aktuális moszkvai „orvos-per” idején felerősödtek a magyarországi cionistákkal szembeni fellépések. Ez idő tájt már az ÁVH birtokában volt a 42 894 tagot számláló egykori szövetség tagjainak névsora, közülük 2587 személyt meg is vizsgáltak. A vidéken élő kb. hét-ezer tag, valamint a fővárosiak feltérképezése után 629 személyt potenciális ellenségévé minősítettek, gyorsított eljárásba kezdtek velük szemben.⁵¹

Az 1953. januári letartóztatások összetett folyamat eredményei voltak. Nem csupán a moszkvai „orvos-per” hazai megfelelőjéhez vették őrizetbe dr. Benedek Lászlót, valamint társait, hanem a velük együtt letartóztatott hitközségi vezetők és mások sorsának alakulása is az egyéb okokból lefogott államvédelmis irányítókéhoz kötődött. Dr. Székács (Schönberger) Istvánt, a Magyar Tudományos Akadémia Biokémiai Intézetének a vezetőjét például azért tartóztatták le január 11-én – és tartották fogva szeptember 3-ig –, mert Péter Gábor diplomáciai útlevelemmel küldte ki 1949 őszén az Amerikai Egyesült Államokba, hogy elmebeteg rokonát, Eisenberger Samut hazahozza. Az 1953. február 19-i őrizetbe vételi javaslata alapján letartóztatott

⁴⁹ ZINNER, 1991, 111–113.

⁵⁰ Iratok, 1. köt, Budapest, KJK, 1992. 391–396.

⁵¹ ZINNER, 1991, 106.

dr. Beneschofsky Ilona május 9-i összefoglaló jelentése már azt tartalmazta, hogy büntetőügye Péter és társai „politikai bűncselekményéhez nem tartozik”. A budai rabbi, Beneschofsky Imre húga a Cionista Szövetség titkára volt 1947–1948-ban, és 1948-ban, négy héten keresztül a Zsidó Világkongresszus főtitkára is volt. 1947-től folytatott demokráciaellenesség, „cionista tevékenység és hírszerzés” gyanújával tartóztatták le, amit az Izraeli Követség számára folytatott. Az ugyancsak lefogott dr. József Andrást (aki 1902-ben Tarpán Fisch Adolfként született), az újlipótvárosi, egykori Csáky⁵² utcai rabbi testvérét, a Magyar Izraeliták Országos Irodájának hitközségi tanfelügyelőjét július 3-án tartóztatták le. Összefoglaló jelentése már azt tartalmazta, hogy az „ügyét leválasztani Péter Gábor és társai ügyétől és Stöckler Lajos és társaival együtt a további vizsgálatra a VI. Főosztálynak átadni”.⁵³

Mindez nem csupán azért következett be, mert tizenegy embert kivégezték Csehszlovákiában, és kilenc orvost letartóztattak Moszkvában. A történetek főképp azzal magyarázhatók, hogy a magyarországi katasztrófa-politikáért, a börtönvilág bekövetkeztéért, a nemzetet ért tragédiáért – a jól bevált gyakorlatnak megfelelőképp – bűnbakokat kellett találni. Ha Moszkvában lefogták előbb Belkin altábornagyot (majd hónapokkal később L. P. Beriját), Péter és köre sem maradhatott szabadon. Ha ott „Berija és bandája”, akkor Budapesten „Péter és bandája” alkotta azt a bűnös társaságot, akik az általuk „félrevezetett” diktátorok és lakájaik helyett a vádlottak padjára kerültek. Lehet, hogy Belkin azt vallotta Péterről, hogy a CIA⁵⁴ ügynöke, sejtjük, hogy „vallomása” miképp keletkezhetett, és Rákosi család módon ezt miképp támasztotta alá elvtársai előtt fotóval.⁵⁵

A Péterrel és társaival szemben indított hajtóvadászatról Rákosi előbb az MDP KV Titkárságát 1953. január 7-én, majd az MDP KV PB-t január 22-én, végül az MDP KV-t február 26-án tájékoztatta. A hatalma csúcsán lévő diktátor az ismertett büntetőeljárásokkal összefüggve emelte ki, hogy „Péter körül – azonkívül, hogy rendőrspiclik voltak – ezeknek a rendőrspicliknek a túlnyomó többsége vagy cionista volt, vagy aktív nyilas, Gestapo-ember, és ezek az emberek már a felszabadulás előtt vagy Horthynál vagy a Gestapónál dolgoztak”. Utalt többször arra, hogy a cionisták kémtevékenységére vonatkozó iratokat Péter és munkatársai megsemmisítették vagy elrejtették, Stöcklert Gestapo-kémként aposztrofálta.

⁵² Napjainkban Budapest, XIII. Hegedűs Gyula utca.

⁵³ ÁBTL, 2.1. V – 150 306. Dr. Székács István büntetőügye, feljegyzés, 1953. január 11. – Uo. 2.1. V – 105 748, 192. Dr. Beneschofsky Ilona büntetőügye, összefoglaló jelentés, 1953. május 9. – Uo. 2.1. V – 111 788, 152–154. Dr. József András büntetőügye, összefoglaló jelentés, 1953. július 3.

⁵⁴ Central Intelligence Agency, CIA = Központi Hírszerző Ügynökség

⁵⁵ ZINNER, 2001. 235.

A katolikus, Mindszenty József irányította korábbi kémvonalat a cionista váltotta fel. Az MDP KV „feszítsd meg!” hangulatú ülésen többeket kizártak a pártból, Vast – elmozdítva az Országos Tervhivatal éléről – Komlóra, Kovács Istvánt (az egykori Rosner Jenőt) Miskolcra száműzték, alacsonyabb párttisztiségekre helyezve őket. Rákosi – szokásához híven – továbbfejlesztette a nemzetközi előzményeket, beszédében felvázolta az MDP 1949–1952 közötti politikájának a zsidósággal összefüggő elemeit, hogy elfogadtathassa elvtársaival az erőteljes fellépés szükségességét. Nyolcvan személlyel szemben indítottak vizsgálatot. Ennek alaptalanságát jelzi, hogy – Moszkva közbelépését követően – hatvan esetben megszüntették az eljárást. A „vizsgálat” kiterjedésének előtt két személy, Juhász László és Száberszky József már öngyilkosságot követett el, félve a letartóztatástól, Péter egyik lánytestvérét, Eisenberger Katót elmeógyógyintézetbe zárták, a férjét, a faesztorgályos Luszti Gyulát agyonverték. A vizsgálati fogság alatt meghalt vagy szabadságvesztését töltő négy személy esetében Legfőbb Ügyészség megszüntette az eljárást.⁵⁶ Pétert és tizenhét társát hadbírák elé állították, a részben törvénysértő elsőfokú elmarasztalást 1953. december 24-én, a hasonlóképp részben törvénysértő, Pétert és öt társát sújtó másodfokú határozatot 1954. január 15-én hirdették ki. Péter és nyolc társa büntetőügye a perújrafelvételt követően, 1957. június 15-én zárult le.

Az '53 eleji koncepcióból – a lefogottak egy nemzetközi kémszervezet tevékenyen működő tagjai – júniusra semmi sem maradt. Sztálin halála, Rákosi hatalmának megnyirbálása s a szovjet állambiztonsági tiszteknek az államvédelmis vizsgálatba való beavatkozása után Moszkva elvetette az eredeti tervet. A Gazda elhunytával elhalt a cionizmusellenesség. Azt mással pótolták: az elképesztő méretű és változatosságú borzalmak bekövetkeztéért a felelősséget a pártvezérek meghatározott köréről maroknyi államvédelmisre hárították. A kezdeti amerikai, cionista, majd jugoszláv kémvadás eltűntek, noha Rákosi még azt írta fel a jellegzetes kis papírdarabjaira a honvédelmi miniszternek, hogy válaszokat vár koncepciójához Pétertől, hogy például „az izraeli hírszerzés felderítésére mit tett, milyen eredménnyel”.⁵⁷ 1953. július 1-eje után nem maradt semmi a '49-ből felmelegített „cionista szál” mellett a Wallenberg halálával összefüggő koholmányból sem. Sőt, a december 24-ei ítéletben is egyetlen alkalommal fordult elő a cionista jelző, miszerint Péter Gábor „1945-ben szabadlábra helyeztette Geyer Albert cionista tőkést, aki ellen népellenes bűncselekmény miatt eljárás”.⁵⁸

⁵⁶ ZINNER, 1991, 110.

⁵⁷ Iratok, 3. köt. Budapest, KJK, 1994. 333–335.

⁵⁸ Uo. 358. A Budapesti Hadbírószág ítélete Péter Gábor és tizenhét társa büntetőügyében, 1953. december 24.

Az '53 eleji, tavaszi letartóztatások során a '49-es koholmányok életre keltésekor őrizetbe vették, sorrendben: Stöckler Lajost (január 15-én), dr. Benedek Lászlót (január 16-án), Csengeri Leót (február 4-én), dr. Beneschofsky Ilonát (március 1-jén), dr. József Andrást (március 1-jén), Domonkos Miksát, a Budapesti Izraelita Hitközség volt főtitkárát (március 5-én) és Bartók Ervin volt rendőr főhadnagyot (március 17-én). A sornak még nem volt vége.⁵⁹ Gerő, a Rákosihoz 1953. március 2-jén írott feljegyzésében úgy értékelte az addigi kihallgatásokat, hogy azokból világossá vált, „[...] hogy a két világháború közti Zsidó Tanács tagjai valamennyien Gestapo ügynökök voltak. [...] A tárgyaláson majd ki fog derülni, hogy nem antiszemitizmusért tartóztattuk le őket, hanem mert Gestapo ügynökként a szegény zsidók gyilkosai és amerikai imperialista kémek.”⁶⁰ Ebből is fakadhatott, hogy Wallenberg gyilkosai az 1944-es Zsidó Tanács tagjai közt keresendők.

Tény, hogy Wallenbergnek három utolsó vacsoravendége volt 1945. január 12-én, a Svéd Királyi Követség épületében, a XI. Gyopár utca 8. alatt.⁶¹ Dr. Fleischmann Ottó orvos-pszichológus, Szabó Károly⁶² irodagép-műszerész és Szalai Pál⁶³ könyvkereskedő, Szabó egykori iskolai osztálytársa; mindhárman hónapok óta a zsidók mentésében jeleskedtek. A nyilaskeresztes tevékenysége miatt a '30-as évek második felében elmarasztalt Szalai, az egykori ifjúsági vezető együtt raboskodott Szalasi Ferencsel Szegeden, aki őt, október 15-e után kinevezte pártja és a fővárosi rendőrség közötti összekötő tisztnek. Wallenberg a vacsorát követő napon felvette a kapcsolatot a Vörös Hadsereggel, többé nem szabadult. A budapesti rádióban március 8-án már azt mondatták be, hogy Wallenberget a Debrecenbe vezető úton a nyilasok vagy a Gestapo ügynökei meggyilkolták. Dr. Fleischmann utóbb Bécsbe távozott, nem tudták letartóztatni. Szalait viszont többször őrizetbe vették. Előbb 1945. április 14.–május 30. között tartották fogva, ám 1945. október 24-én a Budapesti Népbíróság felmentette a vádak alól (ítélete jogerőssé vált 1947. július 2-án). Ugyanakkor 1949. január 21-én ismét kihallgatták, ekkor háborús bűntett elkövetésével gyanúsították. 1952 augusztusában az államvédelmisek elhurcolták, hónapokon át kínozták.⁶⁴

⁵⁹ Népszabadság, 1988. november 25. 18. – Uo. december 3. 12. A honvédelmi miniszter, Farkas hozzájárult március 22-én a néphadsereg fősebészének, dr. Szántó György ezredesnek a letartóztatásához, miként őrizetbe vették a Központi Katonai Kórház osztályvezető szemész főorvosát, dr. Grósz Istvánt (és menyasszonyát), a kórházparancsnokság titkárnőjét, dr. Vadász Gyulát, a kórház parancsnokát, dr. Zádor Imre ideggyógyászt és így tovább.

⁶⁰ MNL OL, M – KS – 276. f. 56/184 ő. e.

⁶¹ Napjainkban Budapest, XI. Minerva utca.

⁶² ÁBTL, 2.1. V – 150 302 Szabó Károly.

⁶³ Uo. 2.1. V – 150 303 Szalai Pál.

⁶⁴ MNL OL, M – KS – 276. f. 65/52. ő. e. 243. Dr. Rusznyák Istvánnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének kiegészítései életrajzához [6.], 1952. szeptember 9. Arról is ír, hogy miképp

Szabót 1953. április 8-án, az utcán fogták el, családjá hét hónapig semmit nem tudott róla, november 5-én szabadult.

A visszaemlékező, a zsidómentésben tevékeny részt vállalt Szalai szerint a Wallenberg-gyilkosság koholmányával az orosz tervezők azt szerették volna elérni, hogy a budapesti amerikai követség épületében a Stöckler Lajos és Domonkos Miksa által meggyilkolt diplomata el sem indult végzetes útjára, Debrecen felé. Erről kényszerült vallani.⁶⁵ E hihetőnek tűnő verzió azonban levéltári dokumentumokkal nem támasztható alá, mert a vonatkozó iratokat bezúzták, a két érintett, Domonkos (aki halálos betegen szabadult 1953. november 13-án, hetekkel később elhunyt), Stöckler pedig 1960-ban halt meg.

A valótlanságok garmadájának ismertetése helyett – amelyeket szadisztikus módszerekkel kicsikart vallomásokkal értek el az őrizeteseknél – arra szorítkozunk, hogy a Wallenberggel összefüggő koholmányokat idézzük fel. Noha Sztálin halála után – a *Pravda* április 4-i híradásából ismert – kiszabadultak a Moszkvában lefoglott, kiváló orvosok, a május 14-én, Budapesten, dr. József ügyében készített vizsgálati tervben mégis az olvasható, hogy Wallenberget ő „honnan ismeri”, „mit tud róla”, „hol, mikor látta utoljára” és végül „miért tűnt el és mikor”? A terv szerint ezekre a kérdésekre vártak feleletet. Miképp hangzottak el végül ezek és a válaszok még ugyanezen a napon?

„Mit tud Raoul Wallenberg Magyarországra kerülésének körülményeiről és itteni tevékenységéről?

Magyarországra kerülésének körülményeiről nem tudok. Az itteni tevékenységéről hallomásból tudom, hogy a nyilasok és Gestapo által Duna-partra hurcolt üldözötteket megmentett a kivégzéstől.

Milyen volt Wallenberg kapcsolata a Zsidó Tanáccsal, mint a németeket kiszolgáló szervvel?

[...] nem tudom, hogy bármilyen kapcsolat lett volna Wallenberg és a Zsidó Tanács között. [...]

Mit tud Wallenberg eltűnésének körülményeiről?

[...] amikor még harcok voltak Pesten, véletlenül áldozatul esett. [...]

Ezt honnan tudja és hol esett áldozatul?

Wallenberg eltűnését 1945 tavaszán hallottam [...], de arra nem tudok válaszolni, hol halt meg és hogyan.

került kapcsolatba 1944. július után a Svéd Királyi Követséggel, a munkatársak között név szerint is felsorolva Wallenberget. „Másfél évi késéssel” küldte meg Horváth Mártonnak. Vajh, volt-e oka annak, hogy Szalai letartóztatása után mégis elkészítette?

⁶⁵ Magyar Nemzet, 1990. május 26. 11.

Mit tud még Wallenbergről előadni?

Más mondanivaló nincsen.⁶⁶

A Stöckler Lajossal és társaival szemben indított büntetőeljárás végül négy személyre szűkült. A felesége hozományából csipkegyárat alapító elsőrendű vádlott és három társának büntetőügyében 1954. február 24-én a Budapesti Hadbíróóság, majd március 19-én a Katonai Felsőbíróóság hadbírái hirdettek ítéletet. Az elsőfokú eljárás bírái elvetették a hűtlenség vádat Stöckler, dr. Benedek László és Csengeri Leó esetében. A budapesti hitközségi vezetőt devizagazdálkodás szabályainak megsértése címén mindkét fokon háromévi börtönbüntetésre ítélték. Dr. Benedeket előbb felmentették a hűtlenség vádja alól, de másodfokon kétévi börtönbüntetésre ítélték hivatali titoksértés elkövetése címén. A debreceni hitközségi elnököt, Csengerit az elsőfokú hadbíróóság felmentette, de a hadbírák másodfokon elmarasztalták, egyévi és hat havi börtönbüntetésre ítélték, hivatali titoksértésben megállapítva bűnösségét. Az elsőfokú hadbíróóság Bartók Ervint a közellátás érdekét veszélyeztető büntett elkövetése miatt kétévi és hat havi börtönbüntetésre ítélte, ez hatályban maradt a másodfokú ítélettel.

Csengeri az elsőfokú ítélet kihirdetését megelőző napon, 1954. február 24-én, dr. Benedek – aki az 1953. évi 11. tvr. alapján mentesült a büntetés további letöltése alól (noha letartóztatása korábban történt, egy év és kilenc napot számított be a hadbíróóság) – február 25-én, Bartók (akinek büntetése feleződött) június 10-én, míg Stöckler (akinek büntetését harmadolták) december 7-én szabadult. A törvénytelen, tarthatatlan elmarasztalások miatt a legfőbb ügyész perújítás indítványt terjesztett elő 1956. október 13-án, az ártatlanul meghurcoltakat november 30-án a Legfelsőbb Bíróóság felmentette a vádak alól. Mindez azért húzódott éveken át, mert az alapkoncepció kötődött a Rajk–Brankov-ügyhöz, valamint a Péterrel és körével szemben indított büntetőeljáráshoz. Amíg a megismételt büntetőügy le nem zárult, illetve az államvédelmisek esetében az érdemi előkészítés a perújításhoz meg nem kezdődött, addig Stöckler és társai büntetőperéhez nem nyúlhattak.

Sztálin halálával a cionista koncepció – ha nem is azonnal, de – sírba szállt. Mindez azt mutatja, hogy ezekben a büntetőeljárásokban nem a cionizmus, hanem a sztálinizmus lepleződött le. Ez akkor is igaz, ha Péter Gábor, valamint Stöckler Lajos és társai jogerős elmarasztalásakor Magyarország kormányfője – Moszkva ideiglenes bizalmából – Nagy Imre volt.

⁶⁶ ZINNER, 2001. 245.

